

ČESKÁ MĚSTA NA FOLIÍCH WÜRZBURSKÉHO ALBA (I. ČÁST)

MARTIN JEŽEK

V oddělení rukopisů Universitní knihovny ve Würzburgu je pod názvem *Reisealbum Pfalzgraf Ottheinrichs von seinem Zug nach Krakau 1536/1537* (Delin. VI) uložen soubor 50 nesignovaných vedut většinou bavorských, českých, slezských, braniborských a saských měst.¹⁾ Album o rozměru 380 × 490 mm je vázáno v lepenkových deskách, potažených hovězí kůží. Perokresby kolorované akvarelem jsou rámované černou páskou o síle 7 mm. Jejich výška se pohybuje kolem 300 mm, šířka kolem 420 mm. Každá je rozložena na zvláštní list, nečetné mimořádně široké pohledy (o šířce kolem 85 cm) pokrývají dvojlist.²⁾

Perokresby vynikající úrovně nejsou zcela realistickými pohledy. Města bývají zasazena do dramaticky ztvárněné fiktivní krajiny. Barevně zvýrazněné popředí nezřídka tvoří rokliny a skaliska se stromy ohýbanými větrem, na pozadí se zdvihají mohutné vrcholy zasněžených hor. Ani střední plán, vyhrazený pro zobrazení měst, leckdy neodpovídá skutečnosti. Krajinný reliéf kreslíř ve větší či menší míře přizpůsoboval záměru podat malebný pohled na navštívená místa.

Postižení vlastní podoby měst však působí realisticky, pečlivé vykreslení jednotlivých domů se zdá být věrným zachycením tehdejší skutečnosti. Svědčí, stejně jako četné stavební detaily, o autorově důvěrné znalosti stavebních technik a konstrukcí. Regionální rozdíly mezi zobrazenými sídly nejsou výrazné, pokud lze nějaká specifika vysledovat, jedná se spíše o odraz postavení a hospodářského stavu města. S detaily každodenního života se setkáme zřídka. Stereotypnost vzhledu hospodářských zařízení, božích muk a dalších objektů v okolí německých, českých i slezských měst nás nutí k hledání odpovědi na otázku, nakolik umělec oživoval své kresby stavbami v podobě, kterou znal z domoviny.³⁾

Sled vedut nasvědčuje jejich dodatečnému uspořádání:⁴⁾

1. NEINMARCKT (Neumarkt)
2. KASTL (Kastl)
3. AICHSTET (Eichstätt)
4. NEVBVRG (Neuburg)
5. SVLZBACH (Sulzbach-Rosenberg)
6. FILSECK (Vilseck)
7. PFREIMT (Pfreimd)
8. NABVRG (Nabburg)
9. SCHWANDORF (Schwandorf)
10. LENGENFELT (Lengenfeld)
11. FRANCKFVRT (Frankfurt a. d. O.)
12. KASTL (Kastl)
13. LEIPCZG (Leipzig)
14. WITENBVRG (Wittenberg)
15. GERE IN SAXII (Gera)
16. LINWVRG (Leinburg?)⁵⁾
17. BERLIN (Berlin)
18. DIWEN (Bad Düben/Dziewin?)
19. REITENBVRG (Riedenburg?)
20. HOFF (Hoff)
21. ZEICZS (Zeitz)
22. HAIDECK (Heideck)
23. PILSEN (Plzeň)
24. OTMACHAW (Otmuchów)
25. NACHVT (Náchod)
26. SANDERSTORF (Sandersdorf)
27. ZV DER ALL (Halle)
28. BRIECZN (Briesen)
29. OBL, STRELICZ (Opole, Strzelce Opolskie)
30. ZV DE HAIT (Bor u Tachova)
31. WERAVN (Beroun)
32. ZV DER MIS (Stříbro)
33. BISOF, GERMIRS (Nový Bydžov, Jaroměř)
34. BECHIMISCH WEIER/WETER⁶⁾

1) Za zpřístupnění vedut vděčíme Jiřímu Slavíkovi z PÚ Pardubice, který mne upozornil na existenci souboru a na článek s uvedením bližších údajů o albu (*Šafář* 1995).

2) Podle laskavé informace paní Angeliky Marsch z konfrontace dalších vyobrazení s dobovými prameny vyplývají nesrovnalosti, které vedou k nejistotě o správnosti doposud přijímané datace vzniku alba do doby krakovské výpravy falckraběte Ottheinricha z Pfalz-Neuburgu. Výsledky bádání, které paní Angelika Marsch vede, budou i se závěrem o datování a o autorství alba předloženy v nejbližších letech. Vzhledem k četnému zastoupení slezských měst, náležejících po staletí k české koruně, ale i k zachycení stavebních konstrukcí a dalších detailů na vyobrazení dalších míst nelze než netrpělivě očekávat připravovanou publikaci.

3) V zástavbě města „Bending“ (č. 36) se vyskytuje došková střecha, u města „Brig“ (č. 43) jsou zachycena vesnická roubená stavení. Občas se setkáme s vyobrazením mostní konstrukce („Witenburg“ - č. 14, „Oiest“ - č. 35), s vahadlovými studnami („Haid“ - č. 30), s větrnými mlýny („All“ - č. 27). Častější jsou vodní mlýny, boží muka, proplétané ploty ohrazující polnosti. Bizarně vyhlíží roštová konstrukce, na které stojí město „Dost“ (č. 38). Hojně se opakují na polích složené dlouhé pláňky zaklesnuté do kříže dvou tyčí (např. „Frankfurt“ - č. 11).

4) Názvy zobrazených míst jsou uvedeny v původním znění nápisu, vloženého na blanku k hornímu okraji vedut. V případě nejasného čtení nápisu uvádím obě varianty. V závorce připojuji jejich dnešní název. Za pomoc paleografa vděčím Janu Hrdinovi z FF UK.

5) S jistotou budou jednotlivá města identifikována v rámci příprav zmíněné publikace na základě konfrontace vyobrazení s dochovanými památkami. V případě dvou možností používám lomítko, nejistá a sporná určení značím otazníkem. Není vyloučeno, že další bádání odhalí pod některým z názvů i Nymburk (pozornost poutají č. 16, 4, 8), který ležel na trase kreslířovy cesty. Bylo by neobvyklé, kdyby rozsáhlý úsek mezi Prahou a Novým Bydžovem zůstal bez jeho dokumentace.

6) Pod číslem 34 je pohled na rozlehlou vodní plochu, jejíž břehy jsou zarostlé rákosem. V levé části popředí se nad vodou vypíná vrch, na kterém stojí kostelík ohrazený zdí. Na úpatí kopce je do svahu vyhloubený sklípek. Veduta nese název Bechimisch Weier/Weter (?), který spíše než počasí v době putování postihuje zobrazený rybník. Ať je pohledem realistickým nebo fiktivním, z dokumentačního hlediska jej můžeme pominout.

35. OIIEST (Eutzsch?)
36. SCHLACA, OLGVSCH, BENDING (Skała/Sławków?, Olkusz, Będzin?)
37. ZUM GLACZ (Kłodzko)
38. DOST (Toszek)
39. ACZÖLS (Stara Oleszna)
40. BEITN (Bytom)
41. DIE KINIKLICH STAT BRAG IN BEHEM (Praha)⁷⁾
42. KLAIN GLO (Głogówek)
43. BRIG (Brzeg)
44. KROSL (Krosno Odrz.?)
45. POLGAWICZ, FREISTAT (Polkowice, Kozuchów)
46. NEIS (Nysa)
47. LIGNITZ (Legnica)
48. BRESLAV (Wrocław)
49. DIE KINIKLICH STAT CRAGA IN BOLN (Kraków)
50. MINSPERG, STRAVSPERG (Müncheberg, Strausberg)

Prvním předpokladem praktického využití würzburgských vedut je určení doby jejich vzniku a zjištění míry jejich věrohodnosti. Zaměříme se tedy výhradně na konfrontaci vyobrazení českých měst s dochovanými nebo doloženými památkami. Možnost ověření hodnověrnosti poskytují především dochované stavby, městský půdorys a terénní reliéf, dobové zprávy a vyobrazení.⁸⁾

Stříbro (č. 32)

Pohled na Stříbro od jihozápadu, z protilehlé straně, vyniká přesností znázornění terénního reliéfu a členění města do dvou částí. Věrně je zachycen i průběh městských hradeb a cesty procházející Novým městem. Dominantu Stříbra tvoří farní kostel Všechn svatých, kreslířem umístěný navzdory realitě do severní části města.⁹⁾ Nesprávná poloha v rámci fiktivního půdorysu celého Starého města však nemá vliv na kvalitu vystižení budovy samotné. Vysoká orientovaná stavba s neodsazeným presbytářem byla podle autora veduty osvětlena z jižní strany pěti gotickými okny. Shodná okna jsou prolomena i ve třech viditelných polích polygonálního závěru. Západní štít je opatřen kruhovým otvorem, pod ním jsou dvě vysoká okna. Zobrazení kostela nemůžeme konfrontovat s poznatky o jeho podobě před barokizací. Jen dva diagonálně postavené nárožní opěráky dodnes zpevňují průčelí hlavní lodi (původně patrně dvouloď - *Muk 1976*, s. 7). Z východní poloviny sedlové střechy vyrůstá na veduté hranolová věž, členěná římsou do dvou pater. Do detailu stejná věž, ovšem s barokní střechou, je ve skutečnosti ve vázání do rohu mezi severní stěnou presbytáře a východním závěrem severní boční lodi. Nad střechu kostelní stavby dnes vsuktu vyčnívají dvě z pater vě-

7) Tímto názvem je označeno souměstí na pravém břehu Vltavy. Páska vložená nad Hradčany nese označení „RECIN.SCLOS“. Malá Strana je pojmenována jako „NEVSTAT“.

8) Za nevšední pochopení a svolení k publikaci sbírkových předmětů děkuji O. Mertlíkové z MM v Jaroměři, A. Matouškové z MÚ Beroun, J. Směšné z MM ve Stříbře, T. Durdíkovi z ArÚ, jaroměřskému děkanu P. J. Černému, pracovníkům Muzea Českého krasu v Berouně a ŠÚPP. Zvláštní dík za cenná upozornění patří Vladislavu Razímovi a Janu Anderlemu.

9) Nejstarší doposud známý pohled na Stříbro je nakreslen pod plánkem města na dvou exemplářích Hlavní mapy stříbrského horního revíru Josefa Bleidla z roku 1779, uložených v Městském muzeu ve Stříbře a v SÚA v Praze. Jednu z variant pohledu z roku 1800 otiskl J. Kamper a Z. Wirth (1908, s. 196) a V. Razím (1995, s. 214), další, lišící se stafáží v popředí, jsou uloženy ve stříbrském muzeu.

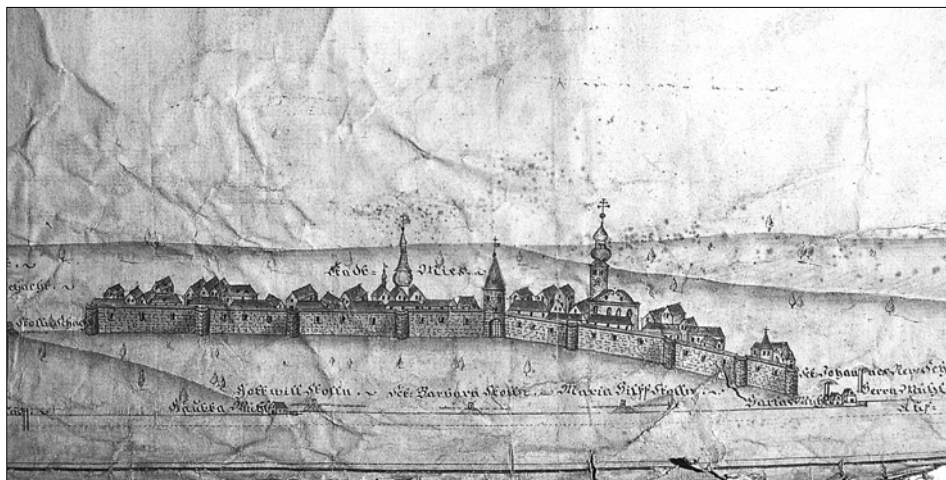
Obr. 1: Kostel Všechn svatých ve Stříbře. Fotografie z konce 19. století (Městské muzeum Stříbro).

že. Horní patro je opravdu osvětleno gotickými okny, realitě odpovídá i předsazení ochozu na krakorcích.

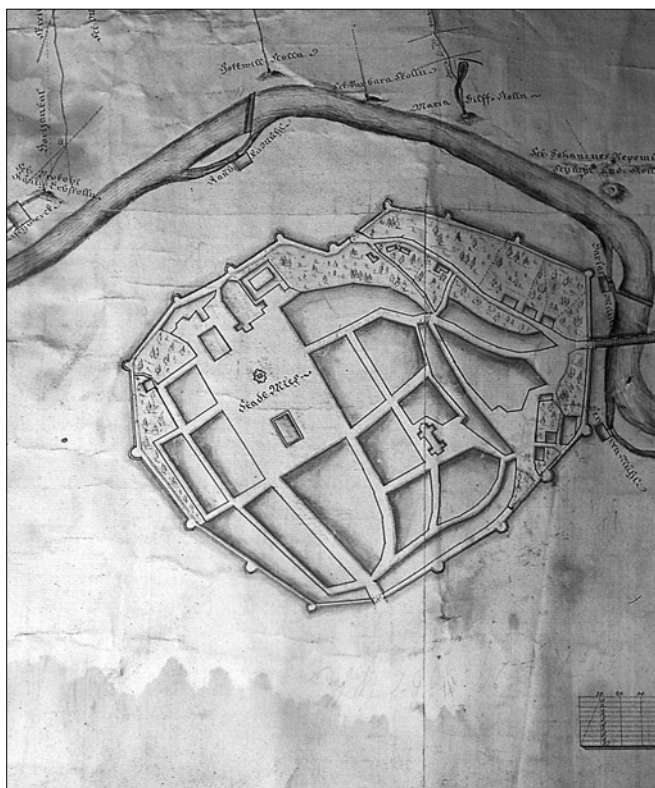
Do jihovýchodní části města kreslíř zasadil druhou, menší sakrální stavbu. Bez pochyb ji můžeme ztotožnit s minoritským kostelem sv. Maří Magdaleny. Západní průčelí je na veduté zdobeno stupňovým štítem s cimbuřím, uprostřed sedlové střechy je vyzdvížena sanktusová vížka. Stav zobrazeného kostela potvrzuje názor *L. Lancinger* a *J. Muka* (1979, s. 144) o zachování objektu po bravurním ovládnutí města tábory v roce 1426 (*Bystrický 1983*, s. 20 - 21). Podoba štítu, kterou však nelze ověřit, je indicií úprav minoritského kostela, realizovaných ve druhé polovině 15. či v první třetině 16. století. Předpokladu stavební aktivity řeholníků v této době odpovídá sdělení pramenů o požárech střech - k jednomu z nich došlo v roce 1508 (*Lancinger-Muk 1979*, s. 144).

Mezi minoritským kostelem a nereálně položeným farním chrámem vyčnívá z domovní zástavby třetí orientovaná svatyně, opatřená vížkou. Otázka její identifikace se střetává s problematikou věrohodnosti veduty a s nejistotou samé existence dalšího kostela na Starém městě. Předhusitský ženský klášter situuje *M. Kalašová* (1983, s. 106 - 107) jižně od náměstí, do dnešní Žižkovy ulice.¹⁰⁾ Staveb-

10) Názor o příslušnosti stříbrských řeholnic k řádu sester pokání sv. Maří Magdaleny *L. Lancinger* a *J. Muk* (1979, s. 148) odůvodněně odmít-

Obr. 2: Stříbro. Vyobrazení města na Hlavní mapě stříbrského horního revíru z roku 1779 (Městské muzeum Stříbro, foto autor, 1996).

Obr. 3: Stříbro. Plán města na Hlavní mapě stříbrského horního revíru z roku 1779 (Městské muzeum Stříbro, foto autor, 1996).

ně historický průzkum dotyčného domu čp. 64, který provedl J. Anderle, však potvrzení nepřinesl. Z hlediska možností městského půdorysu zní pravděpodobněji lokalizace případného kláštera do míst údajně chrámových ruin, které v 80. letech 19. století vidal I. Fischer (1883, s. 218) v severovýchodním koutu Starého města. Zánik reholního domu býval protireformační tradicí mylně přičítán, především podle záznamu z 18. století, Žižkovu řádění.¹¹⁾ Otevřená zůstává otázka existence nedoložené svatyně při špitálu sv. Kateřiny, který podle J. V. Šimáka (1938, s. 91) působil v blízkosti farního kostela. Poslední možností vysvětlení původu

zobrazeného kostela je kreslířova licence, kterou však, pokud lze soudit podle dalších vedut, v případě vyobrazení sakrálních staveb nezneužíval. Nutno proto hledat spojitost mezi vyobrazeným kostelem a zmínkou o zbytcích svatyně severovýchodně od náměstí, pokud ovšem nenáležely jedné z barokních kaplí zrušených v 18. století (Kamper-Wirth 1908, s. 252 - 253).

Uprostřed profánní zástavby Starého města vyniká rozlehlá budova s hrázděným štítem a dvěma vikýři v západním průčelí. Podle její polohy můžeme uvažovat o městské radnici, na-

hrazené zanedlouho renesanční novostavbou (Kamper-Wirth 1908, s. 243). Vzhledem k nereálnému půdorysu však ani její umístění neopravňuje k vyslovení závěru. Zástavba Starého města sestává ze zděných domů se sedlovou střechou. Ojedinele se setkáváme s hrázděním, u třech domů se stupňovými štíty s cimbuřím. V západní části Starého města vyčnívá nad střechy domů další vížka.

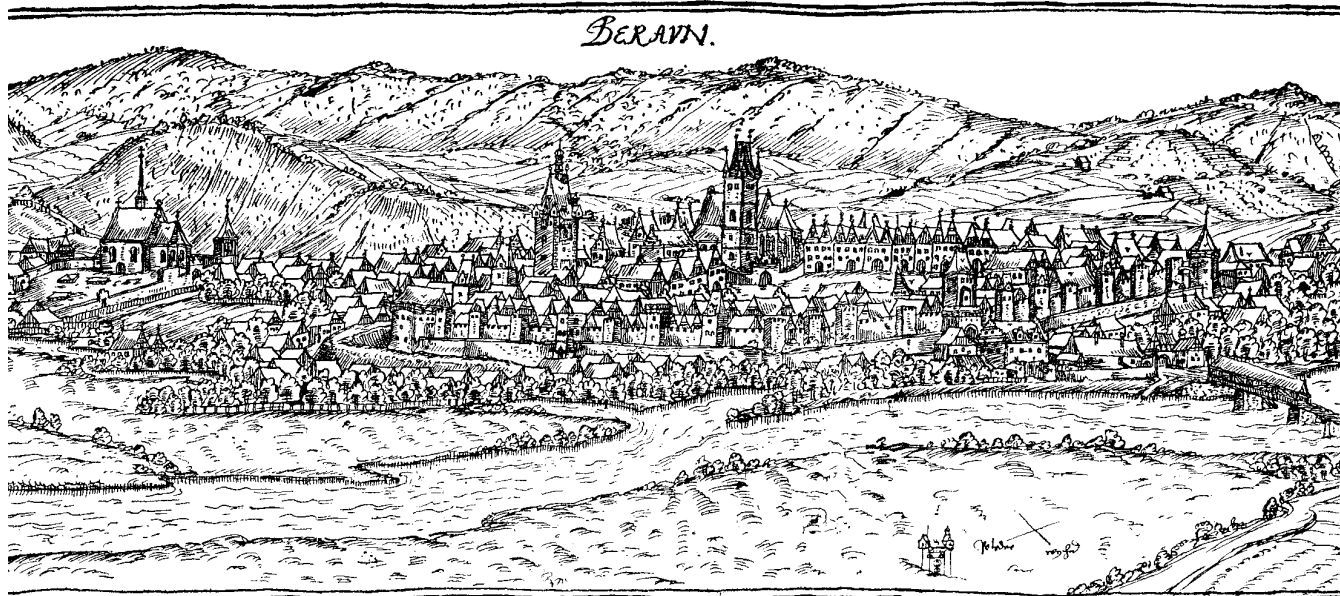
Nové město se od celokamenného Starého města odlišuje četností hrázděných budov. Neubráníme se vzpomínce na zmínku Z. Wintera (1890, s. 400) o typickém zvonovitém profilu štítů tehdejších stříbrských domů. V horní části Nového města se pod vnitřní hradbou zelená stěna obranného příkopu, překlenujícího dřevěným mostem. Most ústí na východě do brány vnitřního opevnění, západním koncem směřuje k výstupu z Nového města. V rozporu se stavem zachyceným na císařském otisku stabilního katastru je zakreslena hustá zástavba severovýchodně od brány Nového města a mimo hradby, pod minoritským kostelem.¹²⁾

Pouhé dvě dochované, půlkruhové bašty stříbrského opevnění (Razím 1995, s. 213) potvrzují v otázce půdorysné dispozice sdělení vyplývající z plánu zhotoveného v roce 1779. Půdorys bašt Starého města zůstává na würzburském pohledu skryt. Jejich rozmístění a počet, zdá se, nekoliduje se situací zachycenou na plánu. Vděčnějšími objekty pro porovnání jsou dvě hranolové věže, opatřené představeným ochozem s cimbuřím a valbovou střechou. Jednou z nich je hranolová brána spojující Staré a Nové město, situovaná ve shodě s někdejší skutečností jihozápadně od minoritského domu. Potvrzení její pravoúhlé dispozice přináší vyobrazení Stříbra z doby kolem roku 1800 i císařský otisk stabilního katastru. Poloha a půdorys druhé věže, stojící v západním úseku staroměstské hradby, dovoluje uvažovat o zachycení Chebské brány. Její podoba, kterou známe z fotografie pořízené před rokem 1877 (Kamper-Wirth 1908, s. 203) a z plánu uloženého v stříbrském muzeu, může být výsledkem pozdějších úprav. Pozoruhodným detailem je zpevnění hradby Starého města opěráky a porušení její koruny, které, podobně jako hustá parazitní zástavba, může svědčit o rezignaci měšťanů na údržbu vnitřní linie opevnění.

li, přítomnost ženského konventu v předhusitském Stříbře je ale nejsporná (Jirásko 1986, s. 148-149).

11) Jako báhorku toto podání uvedl a odmítl již K. Beer (1913, s. 147-148, 159-160).

12) Místo na předměstí, kde v předhusitské době býval kostel zasvěcený Panně Marii a kde dnes stojí kostel Nanebevzetí Panny Marie z konce 16. století (Muk - Lancinger 1973), je na vedutě zakryté stromem.

Obr. 4: Beroun. Výřez z kresby J. Willenberga z roku 1599 (Knihovna Kláštera premonstrátů na Strahově, sign. DT I. 30).

Zobrazení západního úseku hradby Starého města a východní části opevnění Nového města nám odhaluje oblouky ve vnitřní straně hradební zdi. Podobně kreslíř vyzdobil i vnitřní stěnu jižní hradby mezi náchodským hradem a městem, slepé arkády tedy můžeme pokládat za jedno z nezřídka uplatněných *topoi*. K ověření dispozice bašt Nového města zbývá dnes jen Koubkova branka obdélného půdorysu. Stojí v jihovýchodním úseku novoměstské hradby, v místech blízkých poloze zakreslené mohutné hranolové věže s hrázděným patrem. Odůvodněný názor V. Razíma (1995, s. 213) o schematičnosti plánu z roku 1779 vede k rezignaci na porovnání půdorysu dalších věžic. Bašta, na veduté částečně skrytá terénní vlnou, byla podle kreslíře pravoúhlé dispozice. Poznatky o městském opevnění nedovolují posoudit její skutečnou podobu ani potvrdit existenci někdejší sedlové vížky, vyrůstající z hradby v její jižní části. Jediná dochovaná novoměstská bašta (Kamper-Wirth 1908, s. 202; Razím 1995, s. 215) leží v místě, které je na veduté zakryté stromem.

Úsek městského opevnění při novoměstské bráně, kde na veduté nalezneme okrouhlou věž, krytý most přes Mži a na protilehlém břehu hranolovou bránu, byl kolem poloviny 16. století zcela změněn výstavbou kamenného mostu s branou (Kamper-Wirth 1908, s. 203 - 204). Účty z počátku 15. století však dokumentují výstavbu *rotundae turris*, jejíž polohu G. Manet (1931, s. 27 - 28) kladl bez uvedení důvodu kamsi jižně od Chebské brány.¹³⁾ Otázkou zůstává, zda *turris rotunda* je totožná s *turre super pontem*, zmíněnou ve stejné době (Manet 1931, s. 30), nebo zda prameny hovoří o dvou různých věžích.

Porovnáním nečetných dochovaných objektů s nakreslenými stavbami dospějeme k závěru o značné výpovědní hodnotě veduty. Na řadu nesrovnalostí však narazíme při sledování městského půdorysu.

13) Protějšek v označení Chebské brány, zvané *magna turris*, tvořila ve 14. století *turris parva*, Pražská brána (Manet 1931, s. 26-27). Funkci *turris super magna turi* (Manet 1931, s. 28) neznáme, předpokládám však, že slova *turris* nebylo užíváno pro označení bašty městského opevnění.

Beroun (č. 31)

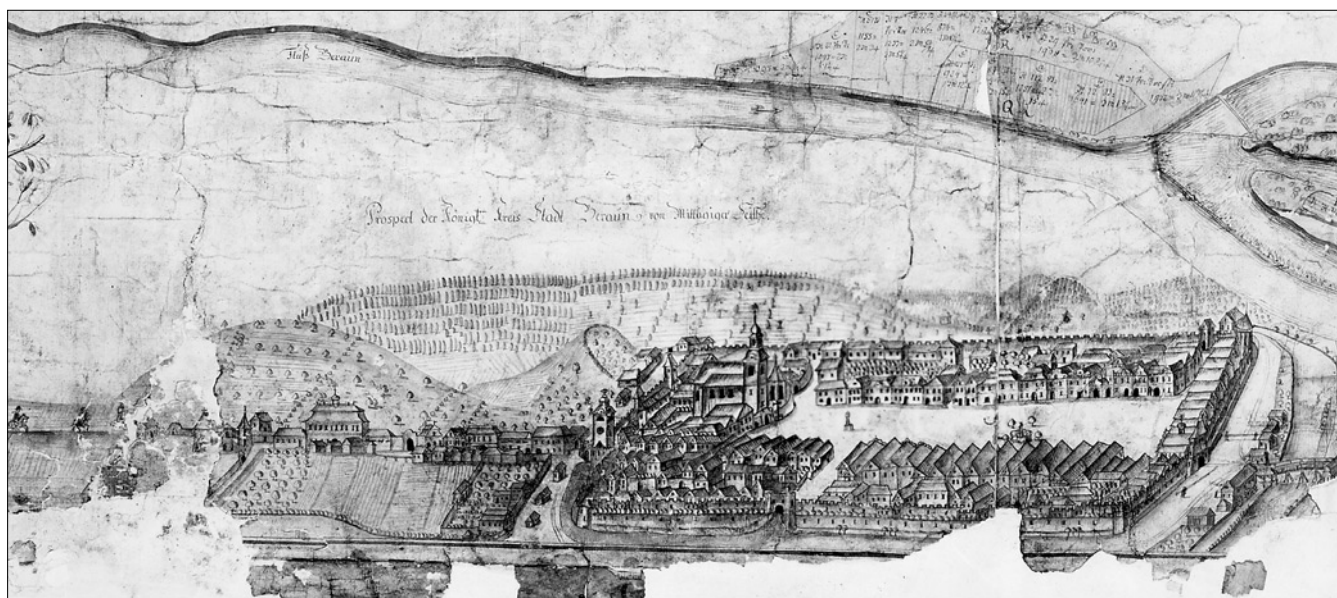
Vyobrazení Berouna je svým pojetím v celém albu výjimečné. Zatímco všechna ostatní města jsou představena v celkovém pohledu uprostřed listu, Beroun, zachycený od jihozápadu, je vsazen do pozadí. Městská hora,¹⁴⁾ které kreslíř využil k rozdělení obrazu do dvou částí, je pokryta vinohrady známými i z písemných zpráv (Vávra 1899, s. 68).¹⁵⁾ V levé polovině veduty jsou ve fiktivním poměru vůči městu zobrazeny tři objekty. K jednomu z nich, stojícímu na dalekém kopci, je polokurzívou připsáno jméno *possnitz*, dva v popředí jsou označeny shodně jako *scheberackg*.

Autor veduty zachytil půdorysnou osnovu a orientaci Berouna. Již pohledem na Plzeňské předměstí však zjistíme nesrovnalosti. Rozlehlost předměstí a jeho poloha neodpovídají zcela skutečnosti. Hustá zástavba se v rozporu s přesnější Willenbergovou vedutou¹⁶⁾ rozkládá i jihovýchodně od kostela Zvěstování Panny Marie. Porovnání polohy předměstského kostela s polohou Plzeňské brány snižuje důvěryhodnost zdánlivě pečlivého zobrazení. Mezi mariánským kostelem a tušenou hradební linií, jejíž průběh udává Plzeňská brána, zbývalo ve skutečnosti mnohem více místa pro tehdejší předměstí. Západní průčelí kostela Zvěstování Panny Marie je prolomeno třemi vysokými okny, z jihu vnikalo do interiéru světlo podle kreslíře pěti ok-

14) Na vrcholu Městské hory stojí stavení, náležející snad k okolnímu vinohradu. Hláška, která tu údajně stála ve středověku, se podle Z. Wintera (1890, s. 274) zřítla v roce 1510.

15) Podobnou konstrukci na „střelbu ku ptáku“, jaká se tyčí před Berounem, viděli za opevněním Nového Města pražského tvůrci tzv. Vratislavského prospektu, vydaného nákladem J. Kozla a M. Peterle v roce 1562. Je zakreslena v blízkosti brány vedoucí z Koňského trhu. J. Anderle přinesl vysvětlení účelu konstrukce, která stojí na Willenbergově vyobrazení Kadaně při jihovýchodním nároží městské hradby, když přečetl její označení: *Vogelstang*.

16) Willenbergovu kresbu Berouna z knihovny strahovského kláštera publikovali A. Podlaha a I. Zahradník (1901). Aventinova mapa Čech, vydaná v roce 1666 v Norimberku, je uložena v mapové sbírce Geografického ústavu AV ČR. Na jejím pravém parergonu je kromě dalších měst vyobrazen autorem pohledů J. Sandrartem zkráceně i Beroun. Fotografii pohledů na Beroun a městečko Žebrák s hradem Točnickem, vytvořených v roce 1752 slezským kreslířem a mědirytcem F. B. Wernelem, uchovává archiv SÚPP v Praze. Ikonografii Žebráku a Točnicku nastiňují T. Durdík a B. Roedl (1996).

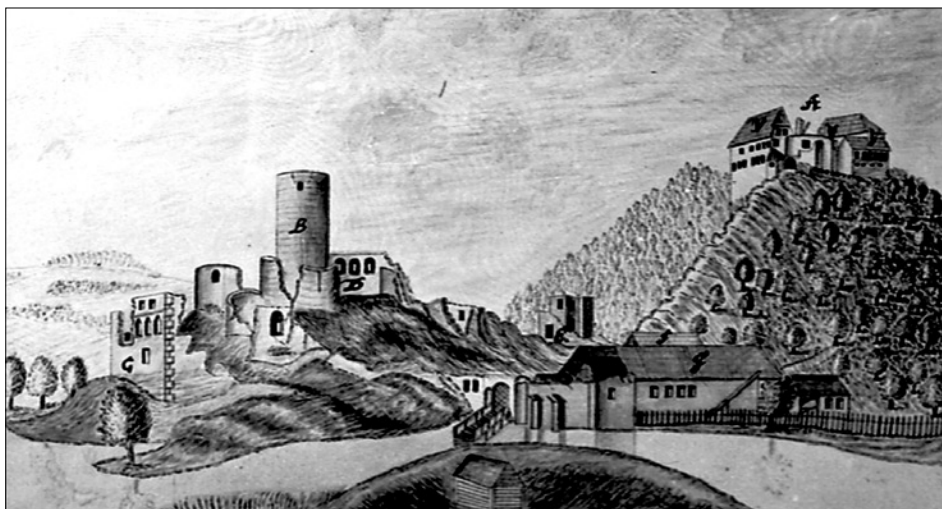

Obr. 5: Beroun. Výřez z kopie neznámé předlohy vytvořené v 18. století (Muzeum Českého krasu v Berouně).

ny (oproti reálnějším dvěma na Willenbergově pohledu). Ze sedlové střechy je vyzdvížena vysoká zděná sanktusová věžička. Obytné předměstské domy jsou přízemní i patrové, se sedlovou střechou a častým hrázděním.

Ze zástavby vnitřního města, jehož rozloha je přílišnou blízkostí obou městských bran výrazně zkreslená, nevyčnívá téměř nic kromě střech a jedné, sedlem završené věže. Spíše než k bráně v severovýchodní části města náleží k farnímu kostelu sv. Jakuba. J. Willenberg zobrazil u kostela zvonici s valbovou střechou a čtyřmi nárožními věžičkami, severovýchodní brána však na jeho vedutě nepřevyšuje domovní zástavbu. Předpoklad zobrazení kostelní zvonice na würzburském pohledu vede k názoru o jejím provizorním zastřešení v době autorovy návštěvy Berouna.

Z městského opevnění vidíme jen obě brány. Horní patro Plzeňské brány je opatřené čtyřmi arkýři a středovým vikýřem. Věžičky arkýřů i vyšší valbová střecha jsou zdobeny pozlacenými makovicemi.¹⁷⁾ Nad hřebenem střechy viděl J. Willenberg vížku, jejíž vznik může být spojován se zprávou z roku 1517 o nákupu dvou zvonů pro Plzeňskou bránu (Winter 1890, s. 239). Na würzburském pohledu však zvoníčku nenajdeme. Nezodpovězena zůstává také otázka, zda rozdíly v podobě Pražské brány na pohledu J. Willenberga a na würzburské vedutě jsou odrazem skutečných událostí nebo svědectvím o volném přenášení líbivých prvků německým kreslířem. Představené hrázděné patro Pražské brány spočívalo podle něho na krakorcích. Čtyři věžičky nárožních arkýřů svými vrcholy převyšují hřeben sedlové či valbové střechy. Horní patro Willenbergovy Pražské brány vy-

Obr. 6: Žebrák a Točnick od jihu. Anonymní kresba z 18. století (Archiv Pražského hradu, foto T. Durdík, 1994).

růstá bez přechodu v jednotné hmotě zdíva k valbové střeše bez arkýřů a věžiček. Bez povšimnutí ponechal tvůrce würzburské veduty představené opevnění Plzeňského předměstí, sestávající se z branky a plotu (Razím 1987, s. 76)

Výstižnost vyobrazení města nesnižuje ani případné uplatnění zmalebnějších prvků ani spíše orientační postavení prostorových vztahů. Smyšlená poloha tří objektů v levé polovině veduty vůči městu nemusí být provázána nevěrohodností zobrazení jednotlivých budov. Popisky perem nám oznamují, že hrad v popředí i komplex budov pod ním se nazývaly *scheberackg*. Vzájemná poloha obou objektů však nasvědčuje omylu při popisování. Spíše než zobrazení městečka Žebráku se stejnojmenným hradem ve vzájemném fiktivním vztahu tu jsou zachyceny hrady Žebrák a Točnick ve velmi realistickém pohledu. Neurčen pak ale zůstává hrad v pozadí, označený jako *possnitz*.

Názor o mylném pojmenování objektů je možné potvrdit jejich srovnáním s půdorysy Žebráku a Točnicku. Vzájemná poloha dvou okrouhlých věží i zbytky paláce v jiho-ovýchodní části nejnižší zobrazeného komplexu odpovídají poznatkům o půdorysu hradu Žebrák, zobrazení se navíc

17) Podle Z. Wintera (1890, s. 239) byly později makovice na vrcholu Plzeňské brány z hlíny.

Obr. 7: Nový Bydžov od jihozápadu. Veduta F. B. Wernera z roku 1752 (SÚPP Praha).

poměrně přesně kryje s pozdějšími kresbami (Menclová 1976 I., s. 335-336; Durdík-Roedl 1996). Budova královského paláce a sálové stavení na předhradí Točnicku (Menclová 1976 II., s. 153-154) zároveň poskytují oporu pro identifikaci hradu nakresleného na kopci. Skutečnosti do jisté míry odpovídá i umístění a pravouhlý půdorys obou věží. Nejistota provází určování hradu označeného jako *possnitz*, zobrazeného v pozadí veduty. Jeho dispozice nevylučuje, že se jedná o zkrácenou znázornění Točnicka v jiném úhlu pohledu. Od nesporného vyobrazení Točnicka nad Žebrákem se však hrad v pozadí odlišuje věží uprostřed, charakteristikou pro hrad Zbítov. Také zasazení v krajině i dochovaná dispozice hradu, byť pozmeněná přestavbami z 16. - 19. století, této domněnce nasvědčují.

Nový Bydžov (č. 33)

Vyobrazení Nového Bydžova podrobil zasvěcenému rozboru K. Kuča (1995, s. 561). Správně vystižená poloha výrazných budov v pohledu od jihozápadu umožňuje jejich jednoznačné určení. Pražská brána s předsazeným, na krakorcích spočívajícím ochozem nejvyššího patra, završená valbovou střechou s lucernou a čtyřmi nárožními věžičkami, vyhlíží tak, jak ji známe z vedut 18. a počátku 19. století. Věrné je i umístění farního kostela. Nedošlo-li během druhé poloviny 18. století k jeho úpravám, můžeme se v otázce tehdejšího zastřešení dnes pseudobazilikálního trojlodí jen klonit k názoru o malé kreslířově nepřesnosti.¹⁸⁾ Nejasný půdorys sousedící zvonice není na překážku předpokladu jejího dodatečného zvýšení (Kuča 1995, s. 561).

Poloha dvou vysokých budov v zástavbě vnitřního města přitakává možnosti ztotožnění jedné z nich s radnicí. Oprávněně K. Kuča vyslovil možnost považovat stavení za farním kostelem za „dům panský“ (Kuča 1995, s. 44, 561). Pokus o určení věže stojící severovýchodně od Pražské brány ztroskotává na nejistotě její skutečné existence.¹⁹⁾ Při

hodnocení věrohodnosti veduty se nejistě zastavíme před hrázdným patrem jinak opravdu pravouhlé hradební bašty. Pozoruhodným detailem je porušená nebo nedokončená koruna zdíva západního křídla městské hradby, jejíž výstavba probíhala nedlouho před návštěvou tvůrce veduty (Prokop 1983, s. 9). Poloha i podoba význačných budov je, alespoň v případě konfrontaci umožňujících objektů, zachycena velmi věrně.

Jaroměř (č. 33)

Nedostatky ztvárnění obrazu Jaroměře nevyplynou jen ze snahy o postižení celého, při zvoleném úhlu pohledu (z návrší severovýchodně od náměstí) protáhlého panoramatu, složeného nespíš z několika záběrů. Jádru města, které se rozkládá na ostrožně obtékané Labem, kreslíř neodlišil od úrovně okolí. Východně od vyvýšeného náměstí leželo při cestě k Náchodu za tzv. Vartou předměstí Jakubské, západně, na pravém břehu Labe, předměstí Pražské. Umělec postihl základní osu města, proporce jednotlivých částí jsou však zkreslené. Prostor mezi oběma kostely se oproti skutečnosti zmenšil, rozsáhlá zástavba se zato rozprostřela severně od kostela sv. Mikuláše. Nejbližší osídlenou polohou tomuto zobrazenému shluku budov bývala ulice „Na valích“. V té však bylo v roce 1568 napočteno devět příbytků, vesměs zbudovaných kolem poloviny 16. století (Knapp 1887, s. 220). Domy zobrazené severně od mikulášského kostela můžeme pokládat nanejvýš za matný pokus o zobrazení Pražského předměstí. Nerealistické propojení s Jakubským předměstím, v jehož důsledku je setřen půdorys města, dovoluje usuzovat na pečlivou práci provedenou bez ohledu na skutečnou podobu města.

Výrazně vystupují dvě jaroměřské dominanty, kostely sv. Mikuláše a sv. Jakuba. Chrám sv. Mikuláše je představen jako mohutná budova krytá vysokou střechou se zděným

18) Také na pohledu ne vždy spolehlivého F. B. Wernera je trojlodí farního kostela celistvě zastřešeno bez náznaků pseudobazilikální úpravy. Na pohledech z počátku 19. století je patrná pseudobazilikální dispozice se sedlovou střechou hlavní lodi a pultovými střechami kryjícími lodi boční. Pohledy z konce 18. a počátku 19. století otiskl a komentoval J. Prokop (1988).

19) Při pokusu o identifikaci patrně polygonální věže připadá v úvahu neznámá stavba při Sloupenské fortě nebo, s připomenutím gotické budovy na místě augustiniánské kanonie v Jaroměři a minoritského domu ve Stříbře, méně pravděpodobná možnost ještě stojícího kostela, kdysi minoritského. Již sama existence poměrně mohutné věže však její příslušnost k domu minoritů více než zpochybňuje, úvaha o jejím zbudování v době pohusitské by byla spekulací.

sanktusníkem. Závěr i severní průčelí kostela jsou vzepřeny opěráky, mezi něž jsou po jednom vložena gotická okna. V severní stěně jsou prolomena čtyři okna, pilířů napočítáme pět. Z východního závěru jsou patrná tři pole s okny, oddělená opěráky. Úhel pohledu dovoluje usuzovat na čtyřboký závěr jediné lodi. Srovnáním s půdorysem kostela (Poche 1937, s. 141) odhalíme některé nesrovnalosti. Hlavní chrámová loď je opravdu uzavřena čtyřmi poli presbytáře. K ní však ve skutečnosti přiléhají dvě boční lodi se závěry o dvou polích. Prostor severní lodi, vzepřené vyšším počtem opěráků, osvětlují dvě okna.²⁰⁾ Před Mockеровou úpravou bylo trojlodí v souladu s vyobrazením kryto celistvou sedlovou střechou (Poche 1935/1936, s. 17). Vzhledem k jednodolní dispozici zobrazené stavby se kreslíř nezabýval detailem skutečného zakončení střechy nad vyšším závěrem hlavní lodi.

U severozápadního nároží kostela stojí vysoká hranolová věž završená lucernou. Mezi věž a kostel je vložen dům, z něhož vidíme část střechy. Nejmeně čtyřpodlažní věž, na nároží zpevněná opěráky sahajícími do poloviny její výšky, dvojnásobně převyšuje chrámovou loď. Podoba věže, která však ve skutečnosti přiléhala k severní stěně trojlodí, se shoduje s barokními zobrazeními, zhotovenými ovšem až po jejím snížení provedeném v poslední čtvrtině 17. století (Knapp 1887, s. 145).²¹⁾ Podle dobového zápisu se „...až posaváde přes 60 loket od samého kamene vejšky mající věž, která po posledním velkém ohni o 15 loket snížena byla...“ zřítíla v roce 1753 (Knapp 1887, s. 157). Do roku 1548 stála při protějším, jihozápadním nároží kostela ještě druhá věž nesoucí tři zvony.²²⁾ Lokalizaci této věže, kterou E. Poche (1935/1936, s. 49) považoval za někdejší součást městského opevnění, k západnímu průčelí jižní lodi kostela potvrzuje popis jejích zbytků (Knapp 1887, s. 82; Paul 1906, s. 127-128). Podobu zvonice neznáme, její absence na würzburské vedutě může být způsobena omezenou výškou sta-

Obr. 8: Jaroměř od severozápadu (náměstí s kostelem sv. Mikuláše). Detail z olejomalby se sv. Mikulášem z roku 1746 (Děkanství úřad v Jaroměři, foto autor, 1996).

ticky náročné stavby nepřesahující chrámové trojlodí.

Kostel sv. Jakuba je představen jako jednodolní stavba krytá sedlovou střechou se sanktusníkem uprostřed. Je uzavřená neodsazeným závěrem patrně o třech polích s okny, oddělených opěráky. Severní průčelí je ve východní části opatřeno jedním oknem. Hmota zdiva dnešního barokizovaného kostela vznikla při rozšíření v první polovině 16. století (Poche 1937, s. 180). Jeden ze dvou portálů, osazených při přestavbě kostela, nese datum 1530, nápis na druhém portálu jmenuje děkana Jana Macera, který z Jaroměře odešel v roce 1548 (Knapp 1887, s. 65). Autor würzburské veduty patrně zachytil podobu prozatím nepřestavěné svatyně ze 14. století. Její presbytář, nedotčený pozdější úpravou, odpovídá závěru nakresleného kostela.

Ze staveb zobrazených v jádru města vyniká vysoká budova situovaná západně od kostela sv. Mikuláše. Její severní stěnu zpevňují opěráky, které lze stěží rozlišit od gotických oken. Poloha budovy odpovídá místu, kde do roku 1421 působil augustiniánský konvent, v 16. století pak děkanství úřad (Knapp 1887, s. 17). Zkušenost se zpravidla značně realistickým zachycením výrazných budov otevírá prostor úvaze, zda tehdejší jaroměřští děkané nesídlili v původní, husity ušetřené budově augustiniánů. Za děkanstvím vyčnívá další vysoká budova, kterou můžeme podle její polohy ztotožnit s radnicí. Pro vyčerpání možností identifikace tohoto stavení připomeňme zmínky o hradě, bývalém proboštském domě, situovaném na západním okraji náměstí. Poslední zpráva o něm pochází z roku 1465 (Knapp 1887, s. 28; Wolf 1968, s. 43-44).

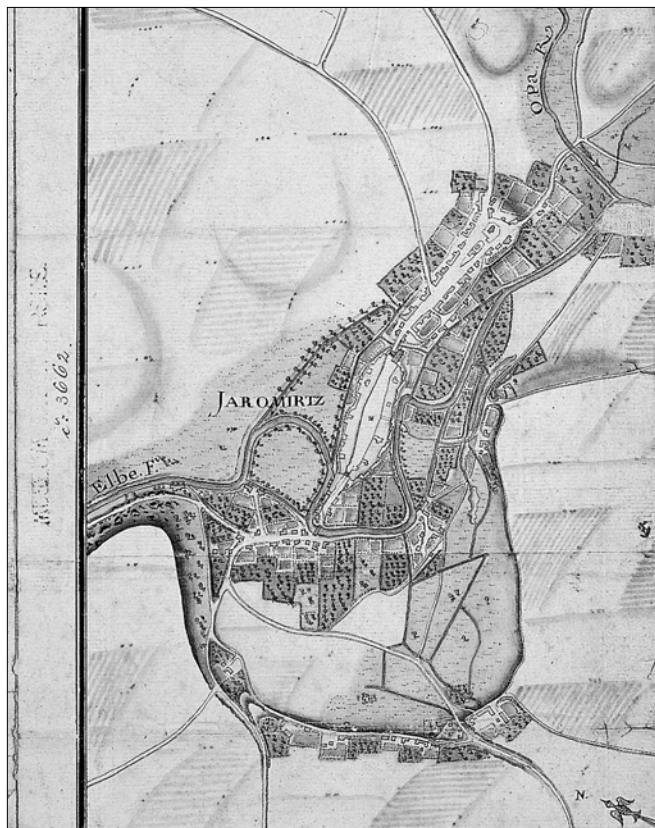
Kromě smyšleného úseku hradby s cimbuřím na západním předměstí se nesetkáváme s žádnou součástí městského opevnění, které ve skutečnosti chránilo vnitřní město i východně od něho ležící „vartu“ (Knapp 1887, s. 84, 219-220; Wolf 1968).²³⁾ Vstupy na obě předměstí na veduté střeží dvoupatrové věže. O existenci bran v těchto mís-

20) Jeden z opěráků je pravděpodobně pozůstatkem zdiva hodinové věže (Paul 1906, s. 128).

21) Ve 30. - 40. letech 18. století byl vytvořen obraz sv. Jana Nepomuckého stojícího nad Jaroměří, zdobící jeho oltář v chrámu sv. Mikuláše. Dřevorezbu ze sbírek Městského muzea v Jaroměři s pohledem na západní průčelí kostela, věž přiléhající k severní stěně kostela a barokní zvonici publikoval s řazením do 40. let 18. stol. E. Poche (1937, s. 139). Z r. 1746 pochází oboustranně malovaný obraz se sv. Mikulášem ochraňujícím Jaroměř na jedné a sv. Florianem na druhé straně, uložený na jaroměřském děkanství. Kopie veduty F. B. Wernera z r. 1752, uložená v archivu SÚPP v Praze, je otištěna V. Wolfem (1968, s. 33).

22) Tehdy „...fara, též i škola a na věži nad školou tři zvonové jsou zkažené, první...upadl na zem...a na kostele všecken krov shořel a věž velká, na které hodiny byly, ty jsou všechny zkažené, a velký zvon též spadl...“, jak podle dobového záznamu cituje A. Knapp (1887, s. 41). Fara v 16. století stála v místech někdejší augustiniánské kanonie a dnešního děkanství, přímo pod zobrazenou věží, kterou tak můžeme ztotožnit s velkou hodinovou věží. Působení školy naproti farní dokládají zprávy od 17. století (Knapp 1887, s. 199).

23) Hranolová věžovitá brána zvaná Panna, stojící až do svého stržení v roce 1820 (Wolf 1968, s. 37) severně od závěru kostela sv. Mikuláše, je vyobrazena s celou Jaroměří na barokním oltářním obraze sv. Jana Nepomuckého v děkanství kostele sv. Mikuláše.

Obr. 9: Jaroměř. Detail z plánu projektanta josefovské pevnosti L. Querlonde du Hamel z r. 1764 (Městské muzeum v Jaroměři, foto V. Maryška, 1996).

tech nevíme, východy z předměstí byly v polovině 16. století uzavřené pouze „šraňkami“ (Knapp 1887, s. 87, 219). Jeden z nich býval i na cestě z Jakubského předměstí k severu, na veduté jej však nenajdeme. Někdejší existenci věžovitých bran, byť krajně nepravděpodobnou, však nelze vyloučit nadobro.²⁴⁾ V kreslířův prospěch svědčí popraviště, které vskutku stávalo při cestě k Náchodu, pod návrším „U spravedlnosti“ (Knapp 1887, s. 86).

Domovní zástavba sestává z kamenných domů přízemních i jednopatrových, především v jádru města. Ojedinele se setkáváme s dřevěnou lomenicí a hrázděnými štíty.

V pozadí, jihozápadně od Jaroměře, je nakreslena ves s kostelem obehnaným hrbitovní zdí. V jeho sousedství stojí hranolová budova a čtyři další stavení. Z absence perem nadepsaného názvu, kterým bývají na dalších vedutách souboru označena reálná místa zobrazená v zadním plánu, lze usuzovat na fiktivní původ této vsi. Při nekritickém hledání jejího předobrazu se nabízí jako nejpravděpodobnější vzor obec Ples s kostelem sv. Jiljí, stojícím v obdobné poloze do roku 1786 (Štěrba 1926, s. 55),²⁵⁾ případně Semonice s kostelem sv. Markéty.

Autor zachytil správně základní osu města, určenou výraznými objekty. Je zřejmé, že vyobrazení přináší v případě výrazných staveb důležité, leč neověřitelné informace. Závěr o poměrně realistickém vystižení výrazných budov se ale netýká celkového zobrazení. Řadová domovní zástavba, půdorys města i konfigurace terénu jsou vesměs fiktivní a při

24) Jakubské předměstí bylo opevněno valem a příkopem, doložena je i bašta (Knapp 1887, s. 85, Wolf 1968, s. 39).

25) Kostel sv. Jiljí na Novém Plese je vyobrazen, snad podle starší předlohy, na nedatovaném obraze J. Matějky (1858-1943), nazvaném „Ples, obec r. 1780 zrušená“, uložen v Městském muzeu v Jaroměři. Stejný pohled publikován v knize C. Štěrby (1926, obr. za s. 16).

jejich zaznamenání se kreslíř řídil především potřebou vyplnit prostor kolem výrazných budov.

Náchod (č. 25)

Pohled na Náchod, v jehož pozadí se rýsuje kladský hrad Homole (označený na veduté polokurzívou jako *hummell*), podrobil důkladnému rozboru O. Šafář (1995). K jeho zasvěcenému komentáři můžeme připojit jen upozornění na nespolehlivost kreslíře při znázornění domovní zástavby v půdorysu města. Ve srovnání s dalšími vedutami je na místě vyzdvihnout četnost dřevěných lomenic. Také nízké, výhradně v barvě šindelí vyvedené střechy obytných domů, pavlače a podstávky roubených staveb dodávají podhorskému a poddanskému městu svěbytný kolorit, který přetrval do první poloviny 19. století.²⁶⁾

Poloha a podoba kostela sv. Vavřince, včetně dvou oken v západním průčelí, odpovídá někdejší skutečnosti. Otázku situování tehdejší jediné zvonice k jižní straně kostela snad v budoucnu zodpoví stavebně historický průzkum. Kreslíř tu, podobně jako na vyobrazení Plzně, mohl přesunout kostelní věž z její skutečné polohy při severní stěně kostela do místa přístupného divákovu oku. Není proto třeba zpochybňovat názor Z. Wirtha (1910, s. 131) o starším původu severní věže.²⁷⁾ U hrázděného patra Polické brány zůstáváme bez možnosti ověření, mimo pokus o konfrontaci musíme ponechat i dvě jehlancové věže, zakreslené do míst tehdejší Hradecké brány. Opodstatněné je ztotožnění budovy opatřené věžičkou s radnicí (Šafář 1995, s. 108). Výsledky právě dokončovaného stavebně historického průzkumu, prováděného L. Svobodou z PÚ Pardubice, snad dovolí s větší jistotou posoudit věrohodnost vyobrazení náchodského hradu. Hradební křídla s fiktivními arkádami na svahu nad městem, spojující hrad s oběma severními nárožími městského opevnění, jsou zmíněna i v dobové zprávě (Winter 1890, s. 226).

Vyčerpávající studii O. Šafáře doplníme nevýznamným detailem: při levém okraji veduty, na návrší západně od hradu, stojí šibenice.²⁸⁾ „Vrch šibeničný“, kterým vskutku bývalo návrší nad Starým Městem (Hraše 1895, s. 328-329),²⁹⁾ je ovšem značně převýšen.

Nepřesnosti ve vyobrazení jednotlivých měst, stejně jako náznak využití nepochopené předlohy v případě pražské

26) Pohledy F. B. Wernera z poloviny 18. století, J. Venuta z počátku 19. věku i další, mladší vyobrazení publikoval O. Šafář (1990). I novobýdžovské domy byly až do počátku 19. století takřka bez výjimky dřevěné (Kuča 1995, s. 44), stejně jako zástavba podkrkonošských a podorlických měst v době vzniku alba (Winter 1890, s. 351).

27) Z. Wirth (1910, s. 131-133) kladl výstavbu jižní věže do 15. - první poloviny 16. století. Datu *post quem* pro zbudování mladší kostelní věže, může-li jej würzburšská veduta vůbec poskytnout, neodpovídá tvarosloví pozdně gotického portálu vstupu z kněžiště do jižního podvěží (snímek Wirth 1910, s. 135). Původním účelem vstupu však nemuselo být zpřístupnění jižní věže.

28) Kromě vyobrazení obvyklé stabilní konstrukce na kruhové podezdívce s vrátky, kterými se vycházelo ke čtyřhranné dřevěné šibenici, se na dalších würzburšských vedutách zhusta setkáváme také s kolem a „poloušibenici“, vztyčovanými pro jedno použití. U města „Linwurg“ (č. 16) se dokonce v popředí houpe dvanáct těl na rozložitém stromě, s obdobným gustem kreslíř obsazoval i šibenice (např. v Bratislavě - č. 48).

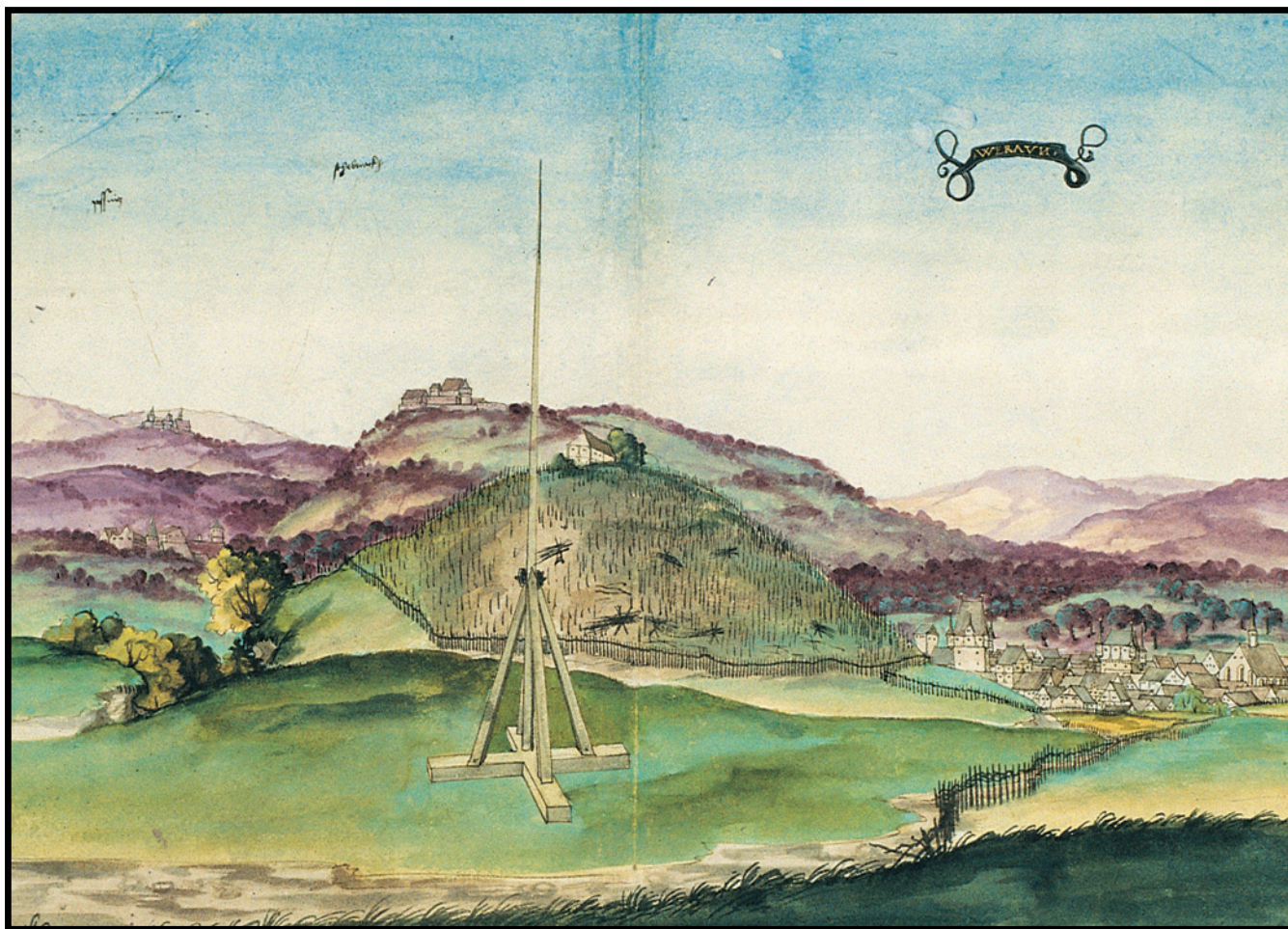
29) „Léta 1531 byla postavena šibenice kamenná ...“, cituje dobový pramen J. K. Hraše (1895, s. 329), který podle základů nalezených na „šibeničním kopci“ soudil, že zděná podesta byla čtyřbokého půdorysu. Neznáme ovšem podobu předchozího zařízení a nemůžeme proto rok vyzdění konstrukce využít k upřesnění datace vzniku würzburšského alba.

Obr. 10: Stříbro. Rozměry 293 x 432 mm. Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 32 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 11: Stříbro (detail). Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 32 (foto Irmgard Götz-Kenner 1996).

Obr. 12: Beroun a hrady v okolí. Rozměry 293 x 405 mm. Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 31 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 13: Beroun a hrady v okolí (detail). Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 31 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 14: Beroun a hrady v okolí (detail). Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 31 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 15: Jaroměř a Nový Bydžov. Rozměry 307 x 412 mm. Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 33 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 16: Jaroměř a Nový Bydžov, pohled na Jaroměř (detail). Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 33 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 17: Náchod. Rozměry 304 x 413 mm. Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 25 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 18: Náchod (detail). Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI, č. 25 (foto Irmgard Götz-Kenner, 1996).

Obr. 19: Jaroměř od severu. Detail z oltářního obrazu sv. Jana Nepomuckého v chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři. První polovina 18. století (foto autor, 1996).

Obr. 20: Jaroměř od severu. Anonymní veduta z 30. let 19. století (Městské muzeum v Jaroměři, foto V. Maryška, 1996).

Obr. 21: Jaroměř od jihozápadu. Anonymní veduta ze 30. let 19. století (Městské muzeum v Jaroměři, foto V. Maryška, 1996).

Obr. 22: Náchod od jihozápadu. Kamenoryt A. Langweila z roku 1813 (SÚPP Praha, foto H. Kodáliková, 1996).

katedrály, svědčí o několika fázích vzniku vedut. Odstup mezi načrtnutím skici a vytvořením konečné verze díla mohl činit řadu let (viz Zivollo 1983, s. 400). Konfrontace vyobrazených staveb s dochovanými prameny dovoluje vymezit období, ve kterém kreslíř česká města navštívil. Stěží můžeme upustit od předpokladu, že ke zhotovení předloh došlo při jednorázové příležitosti.³⁰⁾

Horní časovou hranici umožňuje vytyčit vyobrazení Černé věže Pražského hradu, zasažené v roce 1538 bleskem (Tomek 1897, s. 180). Na blízkém ostrohu nad Vltavou nenajdeme ani základy letohrádku zvaného později *Belvedere*, jehož budování bylo zahájeno téhož roku (Tomek 1897, s. 104). Stanová střecha nad Královským palácem Pražského hradu, která v roce 1541 neodolala ničivému požáru Hradčan a Malé Strany (Tomek 1897, s. 206-207), pak poslouží jen k ujištění o správnosti našeho závěru. Dolní časovou hranici určuje vyobrazení štítů radnice Nového Města pražského, dokončené v roce 1526 (Winter 1890, s. 354). Potvrzení najdeme v Berouně: kostel Zvěstování Panny Marie na Plzeňském předměstí byl dokončen o rok dříve (Vávra 1899, s. 67, 159). Snad můžeme připomenout i zprávu Šimona Plachého z Třebnice o zániku Černé věže při bartolomějském kostele v Plzni v roce 1525 (Paměti 1883, s. 106).

Podobu svatojakubského kostela v Jaroměři při nejistotě, zda je vskutku zachycen před pozdně gotickou přestavbou, sotva můžeme pokládat za argument pro zpochybnění datace vzniku předloh pro album do doby Ottheinrichovy cesty. Vzhledem k očividnému záměru kreslíře vytvořit malebný obraz měst nelze ke zúžení časového intervalu využít ani absence spálenišť v jednotlivých městech. S pravděpodobností dodatečného dokončení vedut pečlivou kresbou na základě terénních skic se snižuje i výpovědní schopnost zachycených detailů.

30) Vycházíme-li z předpokladu jednorázového vzniku skic, musíme se spokojit s již uvedeným vysvětlením absence věže při jihozápadním nároží kostela sv. Mikuláše na vyobrazení Jaroměře jako důsledku její nevelké výšky. Ve vymezeném období ostatně ještě nemusela zvonice při jihozápadním nároží jaroměřského kostela stát (dobu jejího zbudování neznáme).

Pohledy z würzburského alba a jejich rozbor by nebyly publikovány bez laskavého svolení Universitní knihovny ve Würzburgu. Pracovníkům této instituce, především pak paní Angelice Pabel, Dipl. Bibl. z oddělení rukopisů za její vstřícnou a ochotnou pomoc, patří dík.

LITERATURA

- Beer, K. 1913: Über kirchliche Verhältnisse der kgl. Stadt Mies in vergangenen Jahrhunderten, Mitteilungen des Vereins der Deutschen in Böhmen LI., s. 145-182, 328-361.
- Bystrický, V. 1983: Přehled dějin města Stříbra v době husitské, Sborník Okresního muzea v Tachově 18, s. 14-28.
- Durdík, T., Roedl, B. 1996: Žebrák a Točnická očíma Jana Havránka, Castellologica bohemia 5, s. 279 - 281.
- Fischer, I. 1883: Historische Memoiren der Stadt Mies und deren Umgebung, Stříbro.
- Hraše, J. K. 1895: Dějiny Náchoda I., Náchod.
- Jirásko, L. 1986: Ke genezi Stříbra a jeho středověkých staveb, Minulosti Západočeského kraje XXII, s. 131-153.
- Kalašová, M. 1983: Kulturní památky města Stříbra, Sborník Okresního muzea v Tachově 13, s. 86-107.
- Kamper, J., Wirth, Z. 1908: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu stříbrském, Praha.
- Knapp, A. 1887: Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem, Jaromeř.
- Kuča, K. 1985: Chlumecko a Novobýdžovsko 1.-2. Historie a architektonické památky Pociidlini, Hradec Králové.
- Lancinger, L., Muk, J. 1979: K stavebnímu vývoji středověké stavby ve Stříbře, Památky a příroda 4, s. 143-148.
- Manet, G. 1931: Befestigung und Bewaffnung der Stadt Mies vor den Husitenkriegen, in: Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800-Jahrfeier, 11.-13. Juli 1931, Stříbro.
- Menclová, D. 1976: České hrady I.-II., Praha.
- Muk, J. 1976: Stříbro. Stavební historický průzkum městského historického jádra, ulož. v archivu PÚ v Plzni pod č. 037-4-7644.
- Muk, J., Lancinger, L. 1973: Stříbro. Stavební historický průzkum hřbitovního kostela Panny Marie, ulož. v archivu PÚ v Plzni pod č. 037-4-6481.
- Paměti 1883, M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti plzeňské, ed. J. Strnad, Plzeň.
- Paul, V. 1906: Chrám sv. Mikuláše v Jaroměři, Hradecký kraj III, s. 95-99, 122-130, 170-176.
- Podlaha, A., Zahradník, I. 1901: Jana Willenbergova pohledy na města, hrady a památné stavby království českého z počátku XVII. století, Praha.
- Poche, E. 1935/1936: Děkanský chrám sv. Mikuláše v Jaroměři, Pod Zvětinou XI, s. 17-19, 35-39, 47-51.

- 1937: Soupis památek historických a uměleckých v okrese králové-dvorském, Praha.
- Prokop, J. 1983: Dějiny Nového Bydžova II., Novobydžovský zpravodaj X/3, s. 8-10.
- 1988: Nejstarší pohledy na Nový Bydžov, Novobydžovský zpravodaj XV/3, s. 8-11.
- Razím, V. 1987: Opevnění města Berouna v době pohusitské. Vlastivědný sborník Podbrdská 32/33, s. 62 - 84.
- 1995: Městské opevnění, in: Gotika v západních Čechách (1230-1530), katalog k výstavě, Praha, s. 173-221.
- Šafář, O. 1990: Náchod v obraze čtyř staletí, Náchod.
- 1995: Nový pohled na Náchod, Stopami dějin Náchodska 1, Náchod,

strana 107-116.

- Šimák, J. V. 1938: Pronikání Němců do Čech kolonisační ve 13. a 14. století, Praha.
- Štěrba, C. 1926: Z pamětí města Josefova, Josefův.
- Tomek, W. W. 1897: Dějepis města Prahy, Díl XI., Praha.
- Vávra, J. 1899: Paměti královského města Berouna, Beroun.
- Winter, Z. 1890: Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, I. díl, Praha.
- Wolf, V. 1968: Středověké opevnění města Jaroměře, in: Minulost Jaroměře I., Krkonoše-Podkrkonoší, Suppl. IV, Jaroměř-Trutnov, s. 31-53.
- Zwollo, A. 1983: Ein Beitrag zur niederländischen Landschaftsmalerei um 1600, Umění XXXI, s. 399 - 412.

BÖHMISCHE STÄDTE AUF BLÄTTERN DES WÜRZBURGER ALBUMS

Das Album, das in der Universitätsbibliothek Würzburg unter der Signatur Delin. VI hinterlegt ist, beinhaltet ausser Abbildungen bayerischer, sächsischer, brandenburgischer und schlesischer Städte auch einige Ansichten aus dem Gebiet Böhmens.

Die Abbildung von Stříbro (Mies) erfasst die Einteilung der Stadt in zwei Teile und bringt glaubwürdige Informationen über ihre Befestigung. Die Pfarrkirche mit dem treu abgebildeten Turm ist unrichtig situiert. Ausser der Minoritenkirche hat der Zeichner noch einen sakralen Bau verzeichnet, der die eindeutige Identifizierung nicht ermöglicht, zugleich kann man aber seine damalige Existenz nicht ausschliessen. In der fiktiven Lage der Stadt Beroun (Beraun) gegenüber sind die Burgen Žebrák und Točnick treu abgebildet, obwohl die Beschriftung in Halbkursivschrift mitteilt, dass beide Objekte „scheberackg“ hiessen. Die dritte Burg im Hintergrund als „possnitz“ bezeichnet können wir hypothetisch mit Zbiroh identifizieren. Die Stadt ist verhältnismässig richtig erfasst, nur die Ausdehnung der Vorstadt entspricht nicht der Wirklichkeit. Es entsteht die Frage, ob die Gestalt eines der Tore das Ergebnis der Übertragung der Zierelemente von dem anderen Tor ist oder ob sich - weniger wahrscheinlich - um eine entstellte Widerspiegelung der uns unbekannten Realität handelt. Von weitem betrachtete Nový Bydžov (Neu-Bydžow) ist sehr treu erfasst. Bei Jaroměř (Jermer) stossen wir aber an eine Reihe von Unstimmigkeiten - von der unrealen Abbildung der Terrain-Situation über die unrichtige Einteilung des Stadtorganismus bis auf die der Wirklichkeit widersprechende Details einzelner Bauten. Auch die höchstwahrscheinlich fiktiven Tore in wirklich existierenden aber anders ausgedehnten Vorstädten und das Dorf im Hintergrund setzen die Vedute an die Grenze der Realität und der Fiktion. Das eigenartige Kolorit der Vorgebirgsstadt Náchod (Nachod) gibt der Stadt die Holzbebauung. Ausser des Strassennetzes und der Stadtparzellierung, die übrigens bei allen Städten fiktiv sind, kann ein zu der verkehrten Seite der Kirche versetzter Turm der Ansicht die Trefflichkeit nicht abstreiten. Die Glaubwürdigkeit der Gestalt der Burg in Náchod vor späteren Umbauten kann man leider nicht beglaubigen, wir können nur die Existenz der Schanzmauern, die die Burg mit der Stadt verbanden, bestätigen.

Trotz der Freiheit in der Abbildung der Häuser und des Stadtgrundrisses verzeichnete der Künstler die charakteristischen Elemente des Wohnensembles. So spiegeln die Veduten wirtschaftliche und geographische Unterschiede zwischen einzelnen Städten: von Untertanenstädten mit Holzbebauung (Náchod) über kleinere königliche Städte mit Stein- und Fachwerkhäusern (Jaroměř, Beroun) bis zu reichen ganz aus Stein erbauten Städten mit Ziergiebeln (Stříbro, Plzeň/Pilsen). Durch den Charakter der Verbauung unterscheiden sich auch einzelne Stadtteile: z. B. der steinerne Stadtkern gegenüber der Fachwerkvorstadt in Stříbro. Die abgebildeten Sakralbauten, deren Untergang bisher mit Hussitenkriegen verbunden war, könnten die Anschauung über die Aktionen der Taboriten korrigieren.

Aus der Konfrontation der abgebildeten Bauten mit den schriftlichen Nachrichten und Ergebnissen der baugeschichtlichen Untersuchungen geht hervor, dass die Vorlagen für die Kollektion von Veduten in dem Zeitraum zwischen 1526-1538 entstanden. Die obere Zeitgrenze des Intervalls gibt die Abbildung des Schwarzen Turmes in dem östlichen Teil der Prager Burg an, der im Jahre 1538 abbrannte. In demselben Jahr wurde mit dem Aufbau des nahen Lustschlosses Belvedere begonnen, den der Zeichner nicht erfasste. Die Ergebnisse der Analyse der Veduten können die bisher akzeptierte Voraussetzung der Schaffung des Albums in den Jahren 1536/1537 kaum widerlegen.

Für die gültige Erlaubnis zur Publizierung des ältesten Ensembles der Abbildungen böhmischer Städte danke ich den Mitarbeitern der Universitätsbibliothek in Würzburg. Die Analyse der Ansichten könnte ohne die bereitwillige und profunde Hilfe Frau Angelika Pabel Dipl. Bibl. aus der Handschriftenabteilung nicht durchgeführt werden.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Allerheiligenkirche in Stříbro (Mies). Foto vom Ende des 19. Jahrhunderts (Stadtmuseum in Stříbro).
- Abb. 2: Stříbro (Mies). Abbildung des Stadt in Hlavní mapa stříbrského horního revíru z roku 1779 - Hauptkarte des Bergreviers von Mies aus dem J. 1779 (Stadtmuseum Stříbro, Foto Autor - 1996).
- Abb. 3: Stříbro (Mies). Stadtplan in Hlavní mapa stříbrského horního revíru z roku 1779 - Hauptkarte des Bergreviers von Mies aus dem J. 1779 (Stadtmuseum Stříbro, Foto Autor - 1996).
- Abb. 4: Beroun (Beraun). Ausschnitt aus der Zeichnung J. Willenberg aus dem Jahr 1599 (Bibliothek des Strahover Klosters in Prag, sign. DT I. 30).
- Abb. 5: Beroun (Beraun). Kopie der unbekannten Vorlage aus dem 18. Jahrhundert (Museum Českého krasu in Beroun).
- Abb. 6: Die Burgen Žebrák und Točnick vom Südwesten. Anonyme Zeichnung aus dem 18. Jahrhundert (Archiv der Prager Burg, Foto T. Durdík - 1994).
- Abb. 7: Nový Bydžov (Neu-Bydžow) vom Südwesten. Vedute von F. B. Werner aus dem Jahr 1752 (SÚPP Praha).
- Abb. 8: Jaroměř (Jermer) von Nordwesten. Detail aus einem Ölgemälde mit dem hl. Nikolaus aus dem Jahr 1746 (Dechanat in Jaroměř, Foto Autor - 1996).
- Abb. 9: Jaroměř (Jermer). Detail vom Plan des Projektanten der Festung Josefov (Josefstadt) Querlonde du Hamel aus dem Jahr 1764. (Stadtmuseum in Jaroměř, Foto V. Maryška - 1996).
- Abb. 10: Stříbro (Mies). Dimensionen: 293x432 mm. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 32 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 11: Stříbro (Mies) - Detail. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 32 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 12: Beroun (Beraun) mit den Burgen in der Umgebung. Dimensionen: 293x405 mm. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 31 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 13: Beroun (Beraun) - Detail. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 31 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 14: Die Burgen in der Umgebung von Beroun (Detail aus dem Anblick der Stadt Beroun). Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 31 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 15: Jaroměř und Nový Bydžov (Jermer und Neu-Bydžow). Dimensionen 307x412 mm. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 33 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 16: Jaroměř (Jermer) - Detail. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 33 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 17: Náchod (Nachod). Dimensionen 304x413 mm. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 25 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 18: Náchod (Nachod) - Detail. Universitätsbibliothek in Würzburg, Delin. VI, Nr. 25 (Foto Irmgard Götz-Kenner - 1996).
- Abb. 19: Jaroměř (Jermer) vom Norden. Detail vom Altarbild des hl. Johannes von Nepomuk in der Nikolauskirche in Jaroměř, 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts (Foto Autor - 1996).
- Abb. 20: Jaroměř (Jermer) vom Norden. Anonyme Vedute aus 30er Jahren des 19. Jahrhunderts (Stadtmuseum in Jaroměř, Foto V. Maryška - 1996).
- Abb. 21: Jaroměř (Jermer) vom Südwesten. Anonyme Vedute aus 30er Jahren des 19. Jahrhunderts (Stadtmuseum in Jaroměř, Foto V. Maryška - 1996).
- Abb. 22: Náchod (Nachod) vom Südwesten. Steinstück von A. Langweil aus dem Jahr 1813. (SÚPP Praha, Foto H. Kodáliková - 1996).

(Übersetzung: J. Kroupová)